

Вадзім Шышко (Паставы - Лодзь): "Вытокі з'яўлення нацыянальнай сьвядомасьці як феномену чалавека і аналіз фактараў, каторыя тым ці іншым чынам могуць паўплываць на беларускую нацыянальную сьвядомасьць"

Пра аўтара: Вадзім Шышко скончыў гістарычны факультэт БДУ у 2003 г. Навуковыя інтарэсы: гісторыя, антрапалогія, эвалюцыя жыцьця на планеце Зямля.

About the author: Vadzim Shyshko graduated from the Faculty of History of Belarusian State University (2003). His scientific interests are: history, anthropology, evolution of life on planet Earth.

Анатацыя. У дакладзе ў сьціслым аб'ёме разглядаюцца агульныя пытаньні з'яўленьня такой унікальнай чалавечай з'явы як "нацыя" і яе сувязі з абстрактным мысьленьнем чалавека. Вызначаюцца два галоўныя фактары, каторыя пазытыўна ўплываюць на фарміраваньне нацыянальнай сьвядомасьці: адукацыя і мова. І аналізуюцца два ўскосныя фактары, каторыя непасрэдным чынам уплываюць на рэалізацыю двух галоўных фактараў у справе фарміраваньня нацыянальнай сьвядомасьці: нацыянальна арыентаваная дзяржаўная ўлада і магчымасьць насельніцтва краіны ствараць такога кшталту ўладу. У канцы даклада канстатуецца сітуацыя, у каторай на сёньняшні дзень знаходзіцца працэс фарміраваньня беларусаў як нацыі.

Адносна нацыянальнага генэзісу павінен сказаць, што да гэтага часу ў цэлым пакуль што застаецца актуальным мой артыкул "Фізіялогія нацыяналізму" у часопісе "Культура. Нацыя", №8, снежань 2014. Так, безумоўна там можна знайсці розныя недакладнасьці, але галоўны тэзіс таго артыкулу застаецца актуальным: "нацыяналізм – гэта барацьба за выжываньне, заснаваная на жывёльным інстынкце самазахаваньня і падмацаваная тэхналагічным прагрэсам чалавечага розуму". Адзіная толькі істотная праўка, каторую я сам зраблю адносна таго артыкулу, я там часта выкарыстоўваў слова "духоўнасьць", што вельмі неўласьціва для майго матэрыялістычнага сьветапогляду. Цяпер я магу троху канкрэтызаваць, чым з'яўляецца тая "духоўнасьць": гэта увесь той комплекс інфармацыі, каторы ствараецца нашым абстрактным мысьленьнем.

Праўда, тут мы зноў упіраемся ў ня надта зразумелыя рэчы, таму што да гэтага часу не зусім ясна, якім чынам у жывых істотаў з'яўляецца гэтае самае абстрактнае

мысьленьне (бо біёлагі ведаюць, што некаторыя іншыя прыматы, акрамя чалавека, таксама ў некаторай ступені валодаюць абстрактным мысьленьнем). І гэтаксама пад пытаньнем застаецца вызначэньне таго, што такое тая інфармацыя, каторая генэруецца нашым абстрактным мысьленьнем. Тут вельмі прыгожа выглядае гіпотэза Рычарда Докінза пра тое, што інфармацыя – гэта яшчэ адна форма жыцця, каторая існуе на базе нашага мозгу. Але так як гэта ўсяго толькі недаказаная гіпотэза, то доўга на ёй затрымлівацца ня будзем, а проста выкарыстаем замест ужо анахранічнага слова “духоўнасьць” больш набліжанае да рэчаіснасьці разуменьне нейкай інфармацыі, створанай нашым абстрактным мысьленьнем. Тым больш, як калісьці вызначаў сам тэрэтык нацыягенэзу Бенэдыкт Андэрсан, нацыя – гэта ўяўленая супольнасьць. Ключавое слова: “уяўленая”. То бок, іншымі словамі, нашае абстрактнае мысьленьне само ў сабе стварыла новую абстрактную катэгорыю: “нацыя”. Катэгорыя сапраўды вельмі абстрактная, таму што даць ёй нейкае вызначэньне можам вельмі і вельмі ўмоўна, бо калі мы ад нейкіх агульных характарыстак супольнасьці пачнём набліжацца да асобных канкрэтных людзей, з каторых складаецца дадзеная нацыя, то мы пачнём сустракаць столькі выключэньняў з гэтай фармулёўкі, што пры блізкім разгляданьні дадзеную супольнасьць аднароднай як бы і не назавеш. Але калі глядзець на адлегласьці, то яна выглядае як маналітная нацыя. А ўсё таму, што гэта сапраўды ўяўленая супольнасьць, ўяўленая ў абстрактным розуме кожнага асобнага чалавека. Але зноў-такі, паглыбляцца ў гэтае пытаньне няма сэнсу, бо лёгка сасьлізнуць у сярэднявечныя схаластычныя дыскусіі наконт таго, колькі анёлаў можа зьмесьціцца на кончыку адной іголки.

На дадзены момант нам патрэбна адказаць на пытаньне таго, якія існуюць фактары пазітыўнага ўплыву на нацыянальную сьвядомасьць. Спачатку вызначымся, што ўвогуле такое – нацыянальная сьвядомасьць? Гэта і ёсьць тое самае ўяўленьне ў нашым абстрактным розуме, каторае менавіта ў нашым асабістым абстрактным розуме (але зусім не абавязкова ў нашых суседзяў ці нават сваякоў) аб’ядноўвае нейкую вызначаную чалавечую супольнасьць у так званую нацыю. А як мы ўжо ведаем па выпадках рэальных “маўглі”, калі ў чалавека зь дзяцінства не пачаць закладваць усю тую інфармацыю, каторай мы ўжо валодаем, то “рухавічок” абстрактнага мысьленьня чалавека сам па сабе не заводзіцца, і чалавек назаўсёды застаецца толькі са сваім звычайным жывёльным лагічным мысьленьнем. Значыць, робім выснову: для таго, каб у нашым абстрактным розуме стварылася нейкае ўяўленьне, спачатку ў яго трэба заклаць адпаведную інфармацыю, з каторай дадзенае ўяўленьне магло б згенэравацца.

У тым, як закладваць адпаведную інфармацыю, нанова “вынаходзіць ровар” ня трэба. Гэта старая добрая адукацыя. Можна спрачацца толькі пра метады адукацыі,

бо новыя часы патрабуюць новых падыходаў, але сам прынцып застаецца тым самым: метадычнае закладванне ў чалавечы розум патрэбнай для нас інфармацыі з мэтай таго, каб у будучым гэты самы розум ужо самастойна стварыў сам у сабе ўяўленне пра нейкую аб'яднаную супольнасць – нацыю. У нашым выпадку, беларускую нацыю. Гэта першы фактар пазітыўнага ўплыву на нацыянальную сьвядомасць.

І другі фактар – мова. У канкрэтна нашым выпадку трэба ў абавязковым парадку вярнуцца ў стан 1994 г., калі ў Беларусі была толькі адна дзяржаўная мова – беларуская. Зноў-такі, можна доўга дыскутаваць пра тое, што існуюць нацыі, каторыя карыстаюцца мовамі сваіх суседзяў. Але пры гэтым трэба разглядаць кожны канкрэтны выпадак асобна. Калі б расейскай мовай карысталіся толькі ў расейскай дзяржаве, а сама расейская дзяржава займала толькі тэрыторыю сучаснай Маскоўскай вобласці, у такім выпадку можна было б не пераймацца з-за таго, што большасць беларусаў карыстаюцца расейскай мовай. Але калі вы размаўляеце на мове вашага суседа, які ў шмат разоў большы за вас і лычыць вашу краіну сваёй тэрыторыяй, то гэта ўжо зусім іншая гісторыя. У такім выпадку свая нацыянальная мова ператвараецца ў дадатковы і вельмі эфектыўны сродак абароны ад экспансіі вашага суседа.

Гэта канкрэтна ў нашым, беларускім выпадку. А ва ўніверсальным значэнні мова – гэта той асаблівы інфармацыйны кадыфікатар культуры, каторы стварае ў нашым абстрактным розуме дадатковае ўяўленне пра тое, што дадзеная супольнасць, каторая карыстаецца менавіта гэтым кадыфікатарам, а ня іншым, з'яўляецца асобнай нацыяй. Такім чынам, я вызначаю два галоўныя фактары пазітыўнага ўплыву на нацыянальную сьвядомасць: адукацыя і мова.

Вызначаючы, што гэта галоўныя фактары, я тым самым разумею пад гэтым тое, што існуюць яшчэ нейкія іншыя. Астатнія фактары больш ускосныя, але ня менш важныя, чым гэтыя два галоўныя. Таму што гэтыя два галоўныя фактары можна задзейнічаць толькі ў тым выпадку, калі ўлада ў Беларусі будзе накіравана на стварэнне беларускай нацыі. У такім выпадку моўная сітуацыя ў Беларусі будзе вернутая да стану 1994 г., а адукацыя будзе накіравана на спазнанне і інтэрпрэтацыю навакольнага сьвету адштурхоўваючыся ад сваёй нацыі (як калісьці казаў Ф. Ніцшэ: “Ніколі ня выжыве той народ, які ўспрымае трактоўку сваёй гісторыі вачыма суседа”).

Але на сённяшні дзень мы маем антынацыянальную ўладу, каторая клапоціцца толькі сама пра сябе, для чаго выкарыстоўвае беларускую нацыянальную ідэнтычнасць як разьменную манету. Значыць, перш чым абмяркоўваць механізмы рэалізацыі галоўных фактараў пазітыўнага ўплыву, спачатку трэба абмеркаваць

магчымасьць дэлеганьня беларусамі дзяржаўнай ўлады ў Беларусі нацыянальна арыентаваным сілам. А вось тут мы адразу сутыкаемся з самымі разнастайнымі і вялікімі праблемамі.

У звычайных для нас дэмакратычных краінах зьмена рэжыму ўлады адбываецца падчас працэдуры выбараў з дапамогай усеагульнага галасаваньня. У Беларусі па зразумелых прычынах такая магчымасьць выключана. Яшчэ як варыянт, калі механізм выбараў па нейкіх прычынах дае збоі, то можа быць выкарыстаны механізм масавых пратэстаў, калі ўлады могуць наглядна бачыць, чаго менавіта патрабуе насельніцтва і нейкім чынам імкнуцца выканаць гэтыя патрабаваньні. Але зноў-такі, гэты механізм уплыву насельніцтва на ўладу, як і выбары, дзейсны толькі ў краінах з разьвітымі дэмакратычнымі інстытутамі. У Беларусі, як паказала практыка 2020 г., нічога з вышэй пералічанага не працуе, ані выбары, ані масавыя пратэсты.

Такім чынам, адзінай магчымасьцю для зьмены рэжыму ўлады ў Беларусі застаецца толькі ўзброенае паўстаньне. Але тут мы ўпіраемся у новы шэраг складаных пытанняў. Калі мы абмяжуемся толькі выключна тэрыторыяй Беларусі, то галоўныя пытаньні заключаюцца ў тым: 1) дзе знайсьці людзей гатовых да ўзброенага паўстаньня (гэта азначае – людзей, патэнцыйна гатовых загінуць падчас паўстаньня)? 2) дзе ў Беларусі знайсьці дастатковую колькасць неабходнага забесьпячэньня для паўстаньня, і ў першую чаргу зброі? Баюся, што адказ на гэтыя пытаньні ў межах непасрэдна Беларусі наўрад ці хто знойдзе. То бок мы ўсё-роўна вымушаныя выходзіць за межы Беларусі. А выйшаўшы за межы Беларусі ў гэтую гульню адразу ўступаюць іншыя розныя гульцы, узьдзеяньне каторых мы абавязаныя ўлічваць.

Напрыклад, дапусьцім, што з ліку з’ехаўшых ад рэжыму беларусаў удала набраць неабходную колькасць чалавек, дастатковую для зьвяржэньня цяперашняга рэжыму Лукашэнкі А. (і тое, гэта яшчэ зусім ня факт, глядзячы як вельмі марудна зьбіраюцца беларусы ў полк Каліноўскага, а часам і разьбягаюцца зь яго). Нават калі Украіна прадаставіць нам сваю тэрыторыю для збору неабходнай колькасці людзей, усё-роўна застаецца пытаньне: дзе знайсьці дастатковае вайсковае забесьпячэньне для гэтых людзей? У тым выпадку, калі паўстаньне пачынаецца не знутры краіны, а звонку, то гэта больш падобна на зьнешнюю вайсковую інвазію. А той, хто хаця б троху паглыбляўся ў сутнасьць любога вайсковага канфлікту, выдатна ведае, што любы падобны канфлікт – гэта вельмі і вельмі дарагі занятак (цяперашнія кіраўніцтвы Украіны і Расеі не дадуць мне зманіць). Такім чынам, калі нам нават удала сабраць з беларускіх эмігрантаў нейкае ініцыятыўнае ядро для паўстаньня, а Украіна нам прадаставіць для гэтага сваю тэрыторыю (што таксама яшчэ далёка ня факт), то застаецца пытаньне: адкуль нам узяць грошы для яго забесьпячэньня? Шмат грошай.

З беларускай эміграцыі? Няма сэнсу. Масавая беларуская эміграцыя пачалася толькі 2 гады таму. Гэта людзі, каторыя літаральна “ўчора” выехалі з Беларусі і толькі пачынаюць неяк стабілізавацца ў тых краінах, куды яны выехалі. Яны ня тое, што ня могуць спансаваць беларускае ўзброенае паўстаньне, яны самі яшчэ шмат у чым патрабуюць дапамогі. Няма сэнсу спадзявацца на эміграваўшую беларускую ІТ-сферу. Так, гэта катэгорыя беларусаў больш заможная, але спецыфіка іх працы такая, што ім увогуле няма разьніцы, у якой краіне жыць, бо іх праца ў абсалютнай большасьці не зьвязаная зь Беларуссю. У такім выпадку, які сэнс ім выдаткоўваць шмат сваіх грошай на нейкае рызыкаўнае мерапрыемства, каторае ніякім чынам не закранае іх асабістае жыцьцё? Пра іншы беларускі бізнэс па-за межамі Беларусі таксама не даводзіцца размаўляць, бо яго амаль што не існуе.

Такім чынам, пытаньне ня вырашана: дзе ўзяць грошы? Шмат грошай. Застаецца толькі прасіць у замежных буйных гульцоў. Так, грошай на сьвеце хапае, каб спансаваць беларускае ўзброенае паўстаньне. Але тут мы ўпіраемся ў яшчэ адно пытаньне: а навошта гэта камусьці трэба? Можна зразумець, навошта Расея фінансава падтрымлівае рэжым Лукашэнкі: гэта імперыя, каторая клапаціцца толькі пра набыцьцё новых земляў, і якую вельмі мала хвалюе пытаньне свайго іміджу, або дабрабыту сваіх жыхароў. Іншыя ж буйныя гульцы, каторыя маглі б выдаткаваць вялікія грошы на беларускае ўзброенае паўстаньне – гэта альбо заможныя краіны так звананага калектыўнага Захаду, альбо асобна ўзятыя бізнэс-імперыі рознага кшталту.

З дзяржавамі Захаду, як паказвае вайна ва Украіне, надта “кашы ня зварыш”. Нават ва ўмовах адкрытай агрэсіі Расейскай імперыі супраць суверэнай краіны, у дадатак з усімі тым зверствамі, каторыя акупанты ўчыняюць на захопленых тэрыторыях, рэакцыя заходніх краін надзвычай павольная і няўключная, каторая часьцей за ўсё заканчваецца самым “найглыбейшым заклапочаньнем”. Псіхалагічна зразумець Запад можна. Там грамадства дасягнула дастатковага матэрыяльнага дабрабыту і цяпер імкнецца толькі да спакою і камфорту. А тушэньне пажару, нават калі гэта гарыць хата ў твайго суседа, зусім не ўваходзіць у праграму спакою і камфорту. Што тады ўжо казаць пра нашу, па-сутнасьці, унутраную беларускую праблему? Навошта Захаду дурыць сабе гэтым галаву, і тым больш выдаткоўваць свае грошы, каб мы, беларусы, маглі паміж сабой вырашыць свае ўнутраныя праблемы?

Справа з рознымі бізнэс-імперыямі выглядае троху інакш, але гэтаксама ня надта аптымістычна. Галоўная іх задача, як і любога іншага прадпрымальніка – гэта павелічэньне свайго капіталу. Так, яны могуць інвеставаць свае грошы ў нейкія праекты. Але канечная мэта любой такой інвестыцыі – гэта атрыманьне прыбытку. А які прыбытак яны атрымаюць, калі інвестуюць свае грошы ў беларускае вызвольнае паўстаньне? Відавочнага адказу я ня бачу.

Такім чынам, я магу падвесці наступныя вынікі:

- 1) Двума найбольш эфектыўнымі фактарамі пазітыўнага ўплыву на нацыянальную сьвядомасьць з'яўляюцца адукацыя і свая, нацыянальная мова, і яны абодва ў нас на сёньняшні дзень адсутнічаюць.
- 2) Іншымі, не такімі відавочнымі, але ня менш важнымі фактарамі з'яўляюцца нацыянальна арыентаваны ўрад у Беларусі (каторы актывізаваў бы першыя два найбольш эфектыўныя фактары) і магчымасьць беларускага насельніцтва ставіць на чале беларускай дзяржавы гэты самы нацыянальна арыентаваны ўрад. І як мы бачым, на сёньняшні дзень гэтыя фактары ў нас таксама адсутнічаюць.

Выснова з усяго вышэй сказанага наступная: працэс з'яўленьня беларускай нацыі знаходзіцца пад сур'ёзнай пагрозай. У нас на сёньняшні дзень адсутнічаюць усе магчымыя фактары пазітыўнага ўплыву на нацыянальную сьвядомасьць, як прамыя, так і ўскосныя.

Так, калі ўжо быць вельмі педантычным, то ў ролі дадатковага фактару можна назваць наяўнасьць сваёй этнічнай тэрыторыі (краіны), але гэты фактар усяго толькі дадатковы, а не вырашальны. Афіцыйна мы маем сваю краіну з часоў стварэньня БССР, але як мы бачым гэта ня здолела паўплываць на беларусаў настолькі, каб у іх з'явілася свая нацыянальная сьвядомасьць і яны сталі нацыяй. І гісторыя з пост-БССРаўскай РБ дакладна такая ж самая. Ці азначае ўсё гэта, што беларуская нацыянальная сьвядомасьць, адпаведна і нацыя, урэшце ня здолеюць сфарміравацца? Ня ведаю. На дадзены момант вельмі складана сказаць штосьці дакладнае на гэты конт. Магу толькі меркаваць, што пройгрыш Расейскай імперыі ў вайне супраць Украіны можа спрыяльна паўплываць на рэалізацыю беларусамі ўсіх вышэй названых фактараў пазітыўнага ўплыву на беларускую нацыянальную сьвядомасьць. Але гэта ўсё вельмі і вельмі недакладна, таму што, як гэта часта бывае ў гісторыі, пакуль мы канцэнтруем сваю ўвагу на адных фактарах, нечакана могуць спрацаваць нейкія абсалютна іншыя фактары з зусім непрадказальным для ўсіх нас вынікам.

Паставы – Лодзь. 2022.

Vadzim Shyshko (Pastavy - Lodz): “Streams of Revealed National Consciousness as a Human Phenomenon and an Analysis of Factors Which Can in Some Form Influence Belarusian National Consciousness” (webzine “Kultura. Natsyja”, issue 30, November 2022, 18-24, www.sakavik.net)

Abstract. The report examines the general issues of the emergence of such a unique human phenomenon as the "nation" and its connection with the abstract human thinking. Two main factors that positively influence the formation of national consciousness are identified as education and language. And two indirect factors are analyzed, which directly affect the implementation of two main factors in the formation of national consciousness: nationally oriented state power and the ability of the country's population to create this kind of power. In conclusion, the author shows situation in which the process of formation of Belarusians as a nation is currently taking place.

Вадим Шышко (Поставы-Лодзь): “Истоки возникновения национального самосознания как человеческого феномена и анализ факторов, которые так или иначе могут повлиять на белорусское национальное самосознание»

(веб-журнал “Культура. Нация”, вып. 30, ноябрь 2022, 18-24, www.sakavik.net)

Резюме. В докладе рассматриваются общие вопросы возникновения такого уникального человеческого феномена, как «нация», и его связь с абстрактным человеческим мышлением. Выделяются два основных фактора, положительно влияющих на формирование национального самосознания: образование и язык. И анализируются два косвенных фактора, которые напрямую влияют на реализацию двух основных факторов формирования национального самосознания: национально- ориентированная государственная власть и способность населения страны создать такую власть. В заключении автор показывает ситуацию, в которой в настоящее время происходит процесс формирования белорусов как нации.